

Právna ochrana historických parkov, záhrad a ich kompozičných prvkov

Pojem *historická zeleň* možno definovať rôzne. Veľmi zjednodušene ide o vegetáciu v rôznom veku, ktorá sa viaže k istému historickému počinu na konkrétnom mieste. Nemenej dôležité je to, že historická zeleň existuje vždy v určitom plošnom a priestorovom usporiadaní, ktorého miera zachovania od doby založenia je rôzna. Predchádzajúce tvrdenia možno pretransformovať do definície: „*Za historickú zeleň považujeme cieľavedomo usporiadanú priestorovú a plošnú porastovú štruktúru ako súčasť dispozičnej schémy, ktorej založenie sa viaže k istému historickému počinu a jej vývojový proces je v určitom momentálnom vekom štádiu.*“

Pod cieľavedomým usporiadaním plošnej a priestorovej porastovej štruktúry si treba predstaviť človekom úmyselne založenú sadovnícku dispozíciu (park, záhradu, malú parkovo upravenú plochu, aleju a pod.), v ktorej sú okrem biotických prvkov (stromov, krov, trávnik, kvetov atď.) zastúpené aj prvky abiotické (voda, kameň a pod.), ale aj architektonické (kaštieľ, pomník, plastika, altánok, komunikačná sieť, oplatenie a i.). Pod istým historickým počinom máme na mysli dôvod a čas vzniku sadovníckej dispozície.

Právnu ochranu historickej zelene v Slovenskej republike zabezpečujú dva zákony – zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny a zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu (ďalej len „*pamiatkový zákon*“). Ani jeden však nerieši ochranu historickej zelene ako samostatnej kategó-

rie. Oba zákony chápu historickú zeleň ako integrálnu súčasť širokej problematiky, pre ktorú upravujú podmienky ochrany.

SR viažu pri ochrane historickej zelene aj medzinárodné dohovory, predovšetkým Charta o historických záhradách (tzv. *Florentská charta*). Medzinárodný výbor pre historické záhrady a lokality (ICOMOS-IFLA) ju vypracoval na zasadnutí vo Florencii r. 1981 a na špecifickom úseku historickej zelene doplnila *Benátsku chartu* (o ochrane a obnove pamiatok a pamiatkových sídel), prijatú r. 1964. Florentská charta o. i. definuje historickú zeleň ako *architektonickú a vegetačnú kompozíciu, ktorej výstavbový materiál je predovšetkým rastlinný, teda živý, a preto nestály, zanikajúci, ale obnoviteľný. Jej vzhľad vyplýva zo stálej rovnováhy medzi cyklickou zmenou ročných období, rozkvetu a odumierania prírody, z umeleckej vôle a dômyselného zámeru, ktorý sa permanentnou údržbou snaží ustáliť jej stav.* Tento princíp je základným postulátom právnej ochrany historickej zelene ako druhu kultúrnej pamiatky.

Ochrana historickej zelene podľa pamiatkového zákona

Pamiatkový zákon upravuje podmienky ochrany kultúrnych pamiatok a pamiatkových území, ako aj organizáciu a pôsobnosť orgánov štátnej správy a orgánov územnej samosprávy a stanovuje práva a povinnosti vlastníkov na úseku ochrany pamiatkového fondu. Za *pamiatkový fond* sa považuje súbor hnutelných a nehnuteľných vecí

vyhlásených podľa tohto zákona a *národné kultúrne pamiatky* a územia vyhlásené za *pamiatkové rezervácie* a *pamiatkové zóny*. Pojem národná kultúrna pamiatka sa v súlade so zákonom stotožňuje s pojmom kultúrna pamiatka, pretože pôvodná kategorizácia, v ktorej mala národná kultúrna pamiatka vyšší stupeň ochrany ako kultúrna pamiatka, zanikla prijatím tohto zákona. Všetky kultúrne pamiatky na území SR sú národnými kultúrnymi pamiatkami a kvôli zjednodušeniu sa tento termín skrakuje na kultúrne pamiatky.

Kultúrna pamiatka je podľa zákona hnutelná alebo nehnuteľná vec pamiatkovej hodnoty, ktorá je z dôvodu ochrany vyhlásená za kultúrne pamiatku, pričom pod pamiatkovou hodnotou sa tu rozumie súhrn významných historických, spoločenských, krajinných, urbanistických, architektonických, vedeckých, technických, výtvarných alebo umelecko-remeselných hodnôt, pre ktoré môžu byť veci predmetom individuálnej ochrany. Pamiatkové územie je sídelný územný celok alebo krajinný územný celok sústredených pamiatkových hodnôt, pre ktoré môže byť predmetom územnej ochrany. V tomto kontexte možno ochranu historickej zelene ako súčasť pamiatkového fondu rozdeliť na individuálnu a územnú.

Aby historická zeleň mohla byť chránená podľa pamiatkového zákona, musí byť za chránenú vyhlásená samostatným právnym aktom a po právoplatnom vyhlásení musí byť zapísaná do Ústredného zoznamu pamiatkového fondu (ÚZPF). Tento má štyri registre, avšak pre historickú zeleň sú aktuálne len tri: register nehnuteľných kultúrnych pamiatok, register pamiatkových rezervácií a register pamiatkových zón. V registri nehnuteľných kultúrnych pamiatok je evidovaná historická zeleň ako samostatná kultúrna pamiatka (NKP) alebo ako pamiatkový objekt

(PO) kultúrnej pamiatky. V registroch pamiatkových rezervácií a pamiatkových zón nie je historická zeleň evidovaná pod samostatným číslom, je „len“ súčasťou pamiatkových území, čo znamená, že toto územie dotvára a požíva ochranu ako jeho neoddeliteľná súčasť. Toto rozdelenie má podstatný význam pri ochrane historickej zelene, pretože z neho vychádza zákonný postup, ktorým sú vlastníci a všetky orgány štátnej správy a miestnej samosprávy viazané.

Okrem uvedených 339 pamiatkových objektov (tab. 1), kde je historická zeleň na 1. mieste v druhovom určení, je v ÚZPF evidovaných 94 NKP pod spoločným názvom *národná kultúrna pamiatka dom bytový so záhradou, resp. vila so záhradou, nemocnica so záhradou, škola so záhradou*, kde záhrada (resp. zeleň) nie je evidovaná ako samostatný pamiatkový objekt. Historická zeleň je pri tomto druhu národnej kultúrnej pamiatky na 2. mieste. Ide o nasledujúce NKP: dom bytový so záhradou (20), dom bytový so zeleňou (8), vila so záhradou (54), nemocnica, škola, sirotinec, letohrádok (12).

• **Historická zeleň zapísaná v ÚZPF v registri nehnuteľných kultúrnych pamiatok.** Jej ochrana sa riadi § 32 ods. 1, 2, 3 a 4 pamiatkového zákona, ktorý nazýva túto činnosť obnovou kultúrnej pamiatky a špecifikuje ju ako súbor špecializovaných odborných činností, ktorými sa vykonáva údržba, konzervovanie, oprava, adaptácia a rekonštrukcia kultúrnej pamiatky. Zákon zaväzuje vlastníka predložiť príslušnému krajskému pamiatkovému úradu (KPÚ) žiadosť o rozhodnutie o zámere obnovy.

Súčasťou žiadosti je zámer obnovy, ktorý obsahuje identifikačné údaje o kultúrnej pamiatke, majetkoprávne údaje o nej a plánované budúce využitie, ako aj špecifikáciu predpokladaných zmien v jej hmotovej a priestorovej skladbe.

Tab. 1. Prehľad historickej zelene evidovanej v Ústrednom zozname pamiatkového fondu a najčastejších väzieb s pamiatkovými objektmi

Objekty historickej zelene evidované v ÚZPF	Počet PO	Najčastejšie väzby pamiatkových objektov s objektmi historickej zelene	Počet NKP
Park	276	Kaštieľ a park	125
Záhrada	34	Kaštieľ s areálom	90
Aleja	14	Kaštieľ a záhrada	8
Arborétum	2	Kúria a park (záhrada, resp. areál s historickou zeleňou)	8
Strom	3	Kaštieľ a arborétum	1
Bažantnica	1	Mestský palác a park (resp. záhrada v objektovej skladbe)	4
Lesopark	1	Kostol a záhrada (resp. park alebo areál s historickou zeleňou)	13
Urnový háj	1	Kúpeľný a liečebný dom s parkom v objektovej skladbe	12
Zeleň	1	Observatórium a park	1
Rozárium	3	Pamätník (park je súčasťou objektovej skladby)	2
Iné (cintorín, pergola)	3	Cintorín (historická zeleň je súčasťou objektovej skladby)	9
Spolu	339	Kalvária (historická zeleň je súčasťou objektovej skladby)	2
Objekty historickej zelene evidované ako samostatné NKP*	14	Hrad (historická zeleň je súčasťou objektovej skladby)	9

Zdroj: Pamiatkový úrad SR, oddelenie štátneho informačného systému, 2005

*NKP – národná kultúrna pamiatka, PO – pamiatkový objekt

Jednoduchšie povedané – ak vlastníci plánuje niečo robiť s historickou zeleňou, ktorá je zapísaná v ÚZPF v registri nehnuteľných kultúrnych pamiatok, predloží príslušnému KPÚ žiadosť, v ktorej opíše, čo zamýšľa urobiť a svoje vlastníctvo dokladuje listom vlastníctva a kópiou pozemkovej mapy. Príslušnosť ku KPÚ je podľa lokalizácie nehnuteľnej kultúrnej pamiatky.

KPÚ v rozhodnutí o zámere obnovy kultúrnej pamiatky uvedie, či sú predpokladané práce z hľadiska záujmov ochrany pamiatkového fondu prípustné a určí podmienky, za ktorých možno tieto práce pripravovať a vykonávať tak, aby sa kultúrna pamiatka neohrozila, nepoškodila alebo nezničila. Historická zeleň

ako sadovnícka úprava zapísaná v ÚZPF v registri nehnuteľných kultúrnych pamiatok má zo zákona rovnocenné postavenie so všetkými ostatnými kultúrnymi pamiatkami.

• **Historická zeleň, ktorá je súčasťou pamiatkového územia, pamiatkovej rezervácie alebo pamiatkovej zóny.** Každá zeleň v pamiatkovom území sa považuje za jeho súčasť, v rôznom stupni jeho aj svojho vývoja. Môže práve ako vhodný novotvar vznikáť, môže byť v hmote redukovaná, obnovovaná na miestach, kde v súčasnosti nie je, ale z historických súvislostí vieme, že existovala a zanikla.

Aj v tomto prípade je vlastníci nehnuteľnosti, na ktorej sa zeleň na-

Historická zeleň v areáli Bardejovských Kúpeľov. Foto: archív KPÚ v Prešove

chádza, povinný požiadať príslušný KPÚ o rozhodnutie o zámere úpravy nehnuteľnosti v pamiatkovom území. Žiadosť musí obsahovať všetky náležitosti ako v predošlom prípade. KPÚ vydá rozhodnutie, v ktorom určí podmienky vykonania úprav podľa §32 ods. 5, 6 a 7 pamiatkového zákona, pričom vychádza zo zásad ochrany pamiatkovej rezervácie alebo pamiatkovej zóny a z historického vývoja, ktorým sa tam zeleň ako estetizujúci prvok dostala, udržala, stabilizovala a zachovala. Tu sú však významné jej väzby s celkovým vzhľadom pamiatkového územia, či ide o vyvážené a proporčné väzby s architektúrou a urbanistickou štruktúrou, či v charakteristických pohľadoch, v panoráme a siluete pamiatkového územia je primeraným priestorotvorným prvkom, a či druhotné zloženie a plošné usporiadanie zodpovedá požiadavkám na zachovanie pamiatkových, kultúrnych a prírodných hodnôt územia.

Nehnuteľné kultúrne pamiatky, pamiatkové rezervácie a pamiatkové zóny môžu mať vymedzené

ochranné pásmo, ktoré vyhlasuje Pamiatkový úrad SR. Ak je historická zeleň súčasťou vymedzeného ochranného pásma, platia princípy územnej ochrany, pričom podmienky sú určované vzťahom zelene ku kultúrnej pamiatke alebo pamiatkovému územiu ako celku. V ochrannom pásme sa nepreferujú pamiatkové hodnoty zelene, len hodnoty vo väzbe na pamiatkový fond, ku ktorému bolo ochranné pásmo vymedzené. Vlastník však postupuje podobne ako pri pamiatkových územiach.

• *Historická zeleň v bezprostrednom okolí kultúrnych pamiatok.* Ide o malé sadovnícky upravené plochy, napr. v okolí kostolov, v dvoroch meštianskych domov, v najbližšom okolí pamätníkov a pomníkov. Základná ochrana kultúrnej pamiatky (podľa § 27 pamiatkového zákona) pamätá aj na trvalé udržanie dobrého stavu okolia kultúrnej pamiatky. Tu je ochrana historickej zelene priamou súčasťou rozhodnutia o zámere obnovy

kultúrnej pamiatky, v okolí ktorej sa nachádza.

Ak si ktokoľvek potrebuje overiť, či sa na konkrétnu lokalitu zelene vzťahuje pamiatková ochrana v zmysle pamiatkového zákona, či ide teda o zeleň historickú, môže sa obrátiť na Pamiatkový úrad SR, ktorý sídli na Ceste na Červený most č. 6, 814 06 Bratislava alebo na jeden z ôsmich krajských pamiatkových úradov (KPÚ): Leškova 17, 811 04 Bratislava; Sládkovičova 11, 917 01 Trnava; Hradné námestie 8, 949 01 Nitra; Jilemnického 2, 911 01 Trenčín; Mariánske nám. 19, 010 01 Žilina; Lazovná 8, 975 65 Banská Bystrica; Hlavná 115, 080 01 Prešov a Hlavná 25, 040 01 Košice.

Historickou zeleňou teda v právnom význame rozumie zeleň evidovanú v Ústrednom zozname pamiatkového fondu buď ako samostatnú kultúrnu pamiatku, alebo ako súčasť pamiatkového územia alebo ochranného pásma v súlade s ustanoveniami pamiatkového zákona. Ostatné parky sú chránené podľa zákona č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny.

Ochrana historickej zelene podľa zákona o ochrane prírody a krajiny

Všetka zeleň, teda aj historická, je v SR podľa zákona o ochrane prírody a krajiny chránená. Táto ochrana sa však vzťahuje „len“ na biologickú hodnotu drevín v ich väzbe na voľnú krajinu. Aj keď predmetom ochrany podľa oboch zákonov je ten istý objekt, princíp ochrany je rozdielny. Pri historickej zelene chránenej pamiatkovým zákonom sa strom považuje „len“ za jeden z kompozičných prvkov sadovníckej úpravy, aj keď najdôležitejší. O výruboch aj v tomto prípade vždy rozhoduje orgán ochrany prírody a krajiny (obec). Tento orgán (obec) však nemôže rozhodnúť v rozpore s rozhodnutím orgánu

ochrany pamiatkového fondu (KPÚ). Táto zdanlivo duplicitná ochrana však vyplýva z rozdielneho posudzovania historickej zelene. Kým orgán ochrany prírody a krajiny (obec) posudzuje zväčša biologický a zdravotný stav jednotlivých drevín, pri posudzovaní orgánu ochrany pamiatkového fondu (KPÚ) je primárna kompozičná hodnota spolu so sadovníckou. Termín *sadovnícka hodnota* je širší, obsahuje komplexné hodnotenie, v ktorom je zahrnutý aj zdravotný stav.

KPÚ však, ako sme spomínali, nerozhoduje o výruboch stromov, ale špecifikuje požiadavky na zásahy do porastovej štruktúry sadovníckej úpravy.

Trošku komplikovanejšia je situácia, ak je historická zeleň chránená nielen podľa pamiatkového zákona, ale je zároveň zaradená do vyššieho stupňa ochrany podľa zákona o ochrane prírody a krajiny.

Je napríklad chráneným areálom, alebo je v národnom parku, prírodnej rezervácii či v chránenej krajinskej oblasti. Aj tu platí, že orgán ochrany prírody a krajiny nemôže rozhodnúť v rozpore s rozhodnutím orgánu ochrany pamiatkového fondu. Tu je opäť nevyhnutné dospieť k vzájomnej dohode. Takáto duplicitná ochrana je v praxi problematická, preto sa pristúpilo k prehodnocovaniu ochrany jednotlivých lokalít. Ak bola úprava založená ako *sadovnícka*, teda autor počítal s takou údržbou, ktorá zachová východiskový stav a v minulosti sa aspoň čiastočne údržba takto vykonávala, treba uprednostniť požiadavky orgánu ochrany pamiatkového fondu. Ak však bola úprava založená ako *krajinárska*, alebo nastala výrazná zmena pôvodne sadovníckej úpravy, je vhodnejšia ochrana v súlade so zákonom o ochrane prírody a krajiny.

Hervatov – kostol s historickou zeleňou. Foto: archív KPÚ v Prešove

Podobné problémy v nedávnej minulosti neexistovali, pretože obe zložky ochrany boli sústredené pod jednou strechou – v krajských ústavoch štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody. Po ich rozdelení na dva samostatné subjekty vznikla aj duplicitná ochrana. Z dlhoročnej skúsenosti z praxe však vieme, že ak sa k odborným argumentom pripojí vzájomné rešpektovanie, úcta k poznaniu i spoločný cieľ, ktorým je v konečnom dôsledku zmysluplná ochrana, nemôže vzniknúť z duplicitnej ochrany neriešiteľný problém.

Podmienky definície historickej zelene, ktorú sme uviedli v úvode, spĺňa aj veľa lokalít, ktoré však nie sú zapísané v Ústrednom zozname pamiatkového fondu ako kultúrne pamiatky a nie sú ani súčasťou pamiatkových území. Avšak pamiatkový zákon v § 14 ods. 4 dáva možnosť obciam rozhodnúť o utvorení a odbornom vedení evidencie pamä-

tihodností. Do takejto evidencie možno zaradiť okrem hnuiteľných a nehnuteľných vecí aj kombinované diela prírody a človeka, historické udalosti, názvy ulíc, zemepisné a katastrálne názvy, ktoré sa viažu k histórii a osobnostiam obce. A práve tu je miesto na ochranu miestne významných lokalít zelene, ktoré nemusia mať také pamiatkové hodnoty, pre ktoré by boli vyhlásené a zapísané do ÚZPF, ale v danom katastri nesú pečať historického počínu a predstavujú významnú hodnotu. Každá obec má takto zákonnú možnosť chrániť evidované pamätihodnosti. Prináša to však aj povinnosť udržiavať a zachovávať ich, čo je dnes pre obce zaťažujúce, a preto si evidenciu radšej ani nevytvoria. Takmer v každom katastri sa nachádza niekoľko krížov a božích múk, ktoré síce nemajú vysokú umeleckú hodnotu, ale temer vždy

ich obklopuje stromová výsadba, a často ide o najstaršie stromy v katastrálnom území obce. A aj ich usporiadanie vo väzbe na artefakt je pre ten-ktorý región charakteristické.

Pamiatkový úrad Slovenskej republiky pristúpil k revízií pamiatkového fondu a pre každú kultúrnu pamiatku a pamiatkové územie spracúva aktualizáciu list, kde je okrem iných údajov aj jednoznačný popis pamiatkových hodnôt. A práve touto revíziou sa otvára možnosť prehodnotenia nevhodnej duplicitnej ochrany historickej zelene. Ak nemá pamiatkovú hodnotu a jej existencia sa dlhodobo a v celom rozsahu riadi prírodnými zákonmi len s nepatrnými zásahmi človeka, bude pamiatková ochrana takejto zapísanej historickej zelene navrhnutá na zrušenie.

Eva Semanová